Ionuț ENACHE

LAICIZAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI RELIGIOS ÎN ROMÂNIA COMUNISTĂ (1944–1989)

Preliminarii

Religia, disciplină din cadrul trunchiului comun al sistemului de învățământ, are rolul de a forma şi modela caracterul şi spiritualitatea omului. În esență, omul este o ființă religioasă şi, din această cauză, religia reprezintă legătura liberă, conştientă şi personală a omului cu Dumnezeu. Or, în cadrul sistemului de învățământ, religia reprezintă o disciplină care se bazează pe revelația divină şi are drept scop conducerea tuturor învățăceilor, fără constrângere, spre cunoaşterea lui Dumnezeu, întrucât numai în El şi prin El omul poate să ajungă la desăvârşire, scopul final al existenței umane. Datorită faptului că învățământul a pornit în tinda mănăstirilor şi a bisericilor, se poate spune că această disciplină ocupă un loc de cinste în sistemul tradițional de învățământ românesc. Or, acest parcurs firesc al societății româneşti a fost abuziv întrerupt după cea de-a doua conflagrație mondială şi după includerea României în sfera de influență sovietică.

Educația religioasă a intrat sub supravegherea atentă a politicii încă din anul 1945, fiind atent monitorizată de către regimul comunist. Un departament de culte religioase, un organism guvernamental care se ocupa de chestiunile religioase exista din perioada pre-comunistă, acesta continuând să activeze intens, fiind, totodată, transformat într-o structură de stat care se ocupa de un control strict al afacerilor religioase din țară.

După preluarea puterii de către regimul comunist, noua conducere politică şi-a instaurat controlul deplin la Bucureşti, la 30 decembrie 1947, sub umbrela Moscovei. Printre primele măsuri adoptate a fost instituirea unui control total asupra statului şi populației, considerent reflectat şi în domeniul spiritual. Drept urmare, religia nu mai era o disciplină obligatorie în cadrul învățământului românesc. Prin Decretul nr. 175, emis de Ministrul Învățământului Public, privind Reforma Învățământului şi Decretul nr. 1383 din 2 august 1948, publicat în *Monitorul Oficial* nr. 177 din 3 august 1948, învățământul a fost laicizat. Religia a fost scoasă din rândul obiectelor de studiu[1]. Aceste schimbări legislative au rămas în vigoare, cu

[1] Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*. Vol. III, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române,1994, p. 109.

unele modificări ulterioare, până în anul 1968[1]. Astfel, a fost creat un suport legislativ ce a format bazele sistemului de învățământ liniar, sistem rupt în totalitate de tradițiile învățământului românesc: şcoala elementară cu două cicluri (I şi II), şcoala medie (licee, şcoli tehnice şi pedagogice) şi ciclul superior, constituit din universitate, politehnici şi institute de învățământ superior. Cele două legi care urmau în ordine cronologică (1968 şi 1978) încearcă să revină la structurile tradiționale[2], însă nu şi în privința religiei, care rămânea în continuare una interzisă nu doar ca disciplină de studiu, ci şi ca menționare a conceptului religios în cadrul altor discipline de studiu[3].

La începutul Revoluției din anul 1989, care a pus capăt regimului comunist din România, existau 18 culte religioase recunoscute, culte care au avut şansa de a recâştiga bunurile pierdute după anul 1945, anul în care Petru Groza, din cadrul Partidului Frontul Plugarilor, membru foarte apropiat al Partidului Comunist, a devenit prim-ministru, funcție în care a fost puternic sprijinit de către Kremlin.

Potrivit ultimelor cercetări, Securitatea avea inclus în fiecare departament special câte un colaborator care se ocupa de supravegherea vieții religioase. Acesta avea rolul de a monitoriza problemele ce se iveau în cadrul cultelor, în mod special ale grupurilor religioase şi ale persoanelor ostile regimului.

Învățământul religios în timpul regimului comunist

Imixtiunea comunismului în sistemul de învățământ teologic din România a devenit tot mai acerbă după cel de-al Doilea Război Mondial. Au existat şi tendințe de a identifica căi de mijloc. De exemplu, la 13 octombrie 1947 a avut loc o întrunire cu profesorii de la Academia Teologică de la Arad, sub preşedinția Episcopului Andrei Magieru, care a avut drept subiect de abordare marxismul, politica şi viața religioasă. În final, s-a trasat concluzia că „teoretic nu putem colabora, practic – da". În contextul deschiderii festive a cursurilor la Academia Teologică din Arad, din 14 octombrie 1947, Episcopul Andrei a vorbit despre noua etapă a instituției, „ca un al treilea templu în care intră Hristos"[4].

---

[1] Ştefan Bârsănescu ş.a., *Dicționar cronologic. Educația, Învățământul, Gândirea Pedagogică din România*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1978, p. 146.

[2] Costin Scorpan, *Istoria României. Enciclopedie*, Bucureşti, Editura Nemira, p. 541.

[3] Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 1997, pp. 69-70.

[4] Cristinel Ioja, *Ilarion V. Felea (1903–1961), preotul, teologul, mărturisitorul*, Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu", 2022, p. 113.

Includerea României în orbita politico-ideologică a URSS, adoptarea legislației învățământului în anul 1948 a generat o restructurare, o re-orientare şi, în cea mai mare parte, a dus la desființarea învățământului teologic. Astfel, la 12 august 1948 la Arad s-a întrunit dr. Vasile Lăzărescu, Mitropolitul Banatului, dr. Andrei Magieru, Episcopul Aradului, şi Veniamin Nistor, Episcopul Caransebeşului. Prelații au decis să mențină pentru Mitropolia Banatului, Academia Teologică de la Arad, prin transformarea acesteia în Institut Teologic. Această prevedere era în contradicție cu art. 49 din Legea Cultelor care fixa că cultul ortodox putea avea doar două institute teologice de gradație universitară, menite să contribuie la pregătirea clerului[1]. Patriarhia Română a dispus ca în anul de studii 1948–1949 să fie activat Institutul Teologic Ortodox pentru cele trei eparhii din Mitropolia Banatului. O decizie a Sfântului Sinod din octombrie 1948 prevedea instituirea a patru institute teologice – la Bucureşti, Iaşi, Sibiu şi Arad. Din păcate, această decizie nu a fost pusă în aplicare, din cauza impactului factorului politico-ideologic. S-a mers împotriva unei tradiții a istoriei învățământului teologic din aceste centre, dar şi a susținerii financiare din partea autorităților ecleziastice. Sibiul şi Cluj-Napoca au fost transformate în Institute de Teologie Ortodoxă, cea din Cluj-Napoca funcționând doar până în anul 1952[2]. În acelaşi context, menționăm faptul că la Arad, până în anul 1952, au fost organizate nişte cursuri preoțeşti. Acestea aveau menirea de a pregăti clerul, fiind îndrumați de către profesorul Petru Deleanu. Cursurile erau ținute de către profesori de teologie consacrați. Aceştia erau cadre didactice la cele două Institute Teologice cu grad universitar din România: Bucureşti şi Sibiu[3].

La Congresul intelectualilor români, ținut în capitala României în zilele de 29–31 martie 1949, Iosif Chişinevschi a prezentat în culori sumbre învățământul interbelic, afirmând că este „antiştiințific, antipatriotic şi antisocial, o armă în mâinile claselor explotatoare, şcoală de misticism şi de ură şovinistă, caracterizată de falsificări grosolane ale istoriei în interesul clasei dominante”[4]. Cu alte cuvinte, se anunța o nouă etapă, aflată în dihotomie cu perioada anterioară şi de unificare cu tendințele generale, importate cu forța din URSS.

Structurile de partid s-au implicat intens în procesul educațional prin crearea de organizații în interiorul şcolilor (pionierii, Uniunea de Muncă pentru Tineret, UTC). Cu toate acestea, au existat unele realizări, unul tipic

[1] *Învățământul teologic ortodox din Arad. Itinerar. Forme. Perspective*, Arad, 2022, p. 37.
[2] *Ibidem*, pp. 39-40.
[3] *Ibidem*, p. 56.
[4] Francesco Guida, *România în secolul XX* / Traducere din italiană de Dragoş Cojocaru, Chişinău, Cartier, 2019, p. 244.

pentru regimurile totalitare, alfabetizarea în masă, fiind realizate campanii de educație pentru adulți (alfabetizarea cunoscând un procent foarte ridicat), precum şi apariția sau, mai bine spus, reintroducerea educației în limbile minorităților[1]. Această tendință ascendentă, de altfel, a fost inițiată încă în perioada interbelciă. Astfel, evoluția numerică a populației înscrise la nivelul de şcolarizare a avut o creştere considerabilă, începând cu anul 1938 şi până în anul 1971[2].

În ceea ce priveşte rapoartele pe ramuri ale economiei naționale şi totalul forței de muncă ocupate în economia națională, în perioada 1959–1989, s-a remarcat o creştere numerică, în schimb, evoluția ascendentă în efective şi procente a populației ocupate în ramura învățământului, a culturii şi artei, a fost menținută[3].

O problemă majoră a funcționării sistemului de învățământ în țara carpato-danubiană au reprezentat-o disfuncțiile care au fost înregistrate în aplicarea în practică a unora dintre prevederile legii învățământului din 1968; fluctuațiile cifrei de şcolarizare, nerespectarea calendarului prevăzut pentru generalizarea deplină a şcolii de cultură generală de 10 ani, creşterea procentului de abandon şcolar după clasa a VIII-a, existând o intenție declarată a conducerii statului de a proceda la o majorare a controlului politico-ideologic asupra şcolii româneşti, alterându-i, astfel, misiunile tradiționale formativ-educative, determinând o serie de perturbări şi dificultăți în funcționarea unităților şcolare, în anii 1970. Această realitate s-a agravat ulterior pe fundalul crizei economice, survenite în ultimii ani ai „epocii ceauşiste" (1980–1989)[4].

România a trecut printr-o perioadă foarte dificilă în ceea ce priveşte învățământul, deoarece, din inițiativa cuplului Ceauşescu, a fost emisă o nouă lege a învățământului, în anul 1978, prin care se instituia un control riguros al instituțiilor şcolare de către autorități.

Trebuie de specificat faptul că, din dorința de a lichida datoriile țării şi, totodată, de a strânge bani la stat, în ciuda crizei economice şi a dificultăților cu care s-a confruntat după anul 1980, şcoala românească a fost capabilă să păstreze cadența şi coerența în funcționare şi să înregistreze chiar unele rezultate surprinzătoare în privința accesibilizării procesului

[1] Ioan Bojureanu, *Colecțiune de legiuirile României vechi şi noi câte s-au promulgat până la finele anului 1870,* Bucureşti, 1973, pp. 875-880.
[2] Dan Constantin Rădulescu, *Învățământul Românesc 1948–1989. Între derivă şi recuperare instituțional-funcțională*. În: *Calitatea Vieții*, an. XVII, nr. 3-4, 2006, p. 312.
[3] *Ibidem*, p. 314.
[4] Vezi: Ion Valer Xenofontov, *România în „Epoca Nicolae Ceauşescu" (1965–1989)*. În: *Revista Militară*. Studii de securitate şi apărare, 2019, nr. 1 (21), pp. 119-122.

educativ în rândul populației, dacă se ține seama de condițiile grele în care erau obținute. Un exemplu foarte important în susținerea celor spuse mai sus este că, în anul şcolar 1983–1984, situația şcolară a României arăta că unul din patru copii urma o formă a învățământului.

În timpul regimului comunist, cu precădere după anul 1980, conducerea politică, dornică de a implementa ateismul, a fost drastică în ceea ce privea înscrierea la şcolile teologice.

Viața cultelor din România comunistă era atent monitorizată de „ochiul de veghe" al împuternicitului, funcție creată după modelul sovietic[1]. Era vorba de o persoană specială, implicată în sustragerea şi obținerea de informații, considerent ce a semnalat prima fisură cu trecutul şi instaurarea noului regim în raportul său cu Biserica. Şocul a fost atenuat, într-o perioadă inițială, de lipsa cadrelor comuniste, ceea ce a dus la folosirea în cadrul aparatului împuterniciților a unor personaje aflate în legătură directă cu cultele, foşti preoți, studenți de la teologie, preoți caterisiți. Acest lucru a îngăduit cultelor religioase să-şi formeze un mecanism de negociere şi de control asupra reprezentantului statului. După o perioadă inițială, când autoritățile s-au folosit de funcționarii pe care îi moşteniseră de la vechiul regim, s-a produs schimbarea acestora cu cadre comuniste. Se face, astfel, trecerea de la un funcționar care administra autoritatea ministerială la unul care exercita autoritatea, care era înzestrat cu ea. Mecanismele dezvoltate de cultele religioase până la acel moment fac ca această trecere să-i găsească pregătiți în a folosi negocierea, pentru a ocoli directivele ce loveau direct în activitatea lor. Partidul Comunist Român nu a fost niciodată deschis negocierilor, iar din această cauză, reprezentanții Bisericii s-au confruntat cu ideile ateiste ale acestui regim.

De menționat faptul că tinerii români care locuiau peste hotare şi doreau să-şi urmeze studiile în România aveau să se confrunte cu o gamă mare de dificultăți. Astfel, pe lângă diferențele generate de sistemele de învățământ, aceştia erau urmăriți de Securitate. Relevantă, în acest sens, este cercetarea realizată de István Bandi. Autorul a expus modalitățile de supraveghere operativă, executată de sistemul represiv asupra unor tineri ortodocşi din cadrul comunității româneşti din Ungaria[2].

---

[1] *Idem*, *Activitatea împuterniciților în problemele Bisericii Ortodoxe de pe lângă Consiliul de Miniştri al U.R.S.S. pentru R.S.S. Moldovenească*. În: Lucrări prezentate la Simpozionul Internațional *Stalinizare şi destalinizare. Evoluții instituționale şi impact social*. Făgăraş-Sâmbăta de Sus, 22–25 iulie 2013, Iaşi, Polirom, 2014, pp. 311-322.

[2] István Bandi, *Studenți ortodocşi români din Ungaria „în atenția" securității ceauşiste*. În: *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică şi naționalism*. Conferință națională cu participare internațională. Ediția a 2-a, Chişinău, 14–16 octombrie 2021 / Coord.: Liliana Rotaru, Chişinău, Lexon-Prim, 2023, p. 271.

O caracteristică a Bisericii Ortodoxe Române a constituit-o practicarea *ecumenismului local*, începând cu anul 1964. Este vorba de o cooperare inițiată de Patriarhul Justinian, ce îngloba organizarea unor conferințe comune ale profesorilor din cadrul institutelor teologice ortodoxe şi protestante. Astfel, se organizau întruniri ecumenice interconfesionale în instituțiile universitare din România: la Institutul Teologic Ortodox din Bucureşti, la Institutul Teologic Ortodox din Sibiu şi la Institutul Teologic Protestant din Cluj-Napoca. Aceste manifestări aveau un conținut religios, dar şi politic, urmând să consolideze politica ceauşistă în plan extern[1].

Din partea Bisericii Ortodoxe Române exista toată deschiderea spre înscrierea tinerilor pentru a fi păstori de suflete, doar că partidul, prin intermediul Securității, încerca să diminueze numărul acestora şi, totodată, să stârpească dăinuirea Bisericii. Deoarece unii dintre reprezentanții Bisericii nu au fost simpatizanți ai regimului, au avut foarte mult de suferit, fiindu-le barat parcursul profesional şi susținerea învățământului teologic. Mulți preoți profesori au fost arestați şi condamnați la muncă silnică datorită credinței în Hristos[2]. Securitatea a făcut presiuni asupra unor duhovnici, tinzând să-i coopteze de partea sa. De exemplu, o încercare eşuată a fost în cazul Părintelui Cleopa Ilie, abandonat de Securitate „pentru deconspirare". Cercetătorul Adrian Nicolae Petcu a demonstrat, în baza documentelor de arhivă, că Părintele nu a furnizat nicio notă informativă structurilor represive din România, inclusiv Departamentului Cultelor[3].

Un alt episod controversat ce ține de ingerința comunismului în viața învățământului teologic este cel al profesorului preot Ilarion V. Felea, ultimul rector al Academiei Teologice din Arad. Potrivit cercetărilor recente, realizate de preotul profesor Cristinel Ioja, Ilarion V. Felea a fost un antibolşevic convins, vorbind despre evenimentele din 22 iunie 1941 ca despre un „război sfânt împotriva boşevismului". A semnat – prin şantaj şi presiune – un angajamanet cu Securitatea, obținând şi numele conspirativ „Horia". Era descris de serviciile de securtate drept un „adept al concepțiilor filosofice, mistico-religioase" şi că „nu colaborase cinstit cu organele

[1] *Ibidem*, p. 278.

[2] *Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România. Raportul final* /Preşedinte: Vladimir Tismăneanu, Bucureşti, 2006, pp. 446-487; Ion Enache, *Preoți închişi în anii regimului comunsit în județul Olt şi Romanați*. În: *Latinitate, Romanitate, Românitate,* conferință ştiințifică internațională (6; 2022; Chişinău), Ediția a 6-a, 3–5 noiembrie 2022, Chişinău: Programul şi rezumatele comunicărilor /comitetul ştiințific: Liliana Rotaru [et al.]; comitetul de organizare: Igor Şarov (preşedinte) [et al.], Chişinău, Lexon-Prim, 2022, pp. 428-438.

[3] Adrian Nicolae, Petcu, *Părintele Cleopa Ilie în documentele Securității*. În: *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 1, 2011, pp. 238-266.

noastre", de aceea se soicita „reanchetarea". A fost arestat şi întemniţat la Aiud, unde la 18 septembrie 1961 a murit ca martir[1].

Referitor la cele relatate mai sus, completăm că multe lăcaşe de cult au fost demolate, deoarece incomodau sau blocau procesul de dezvoltare materială, subminând astfel, dezvoltarea educaţiei religioase.

Consideraţii finale

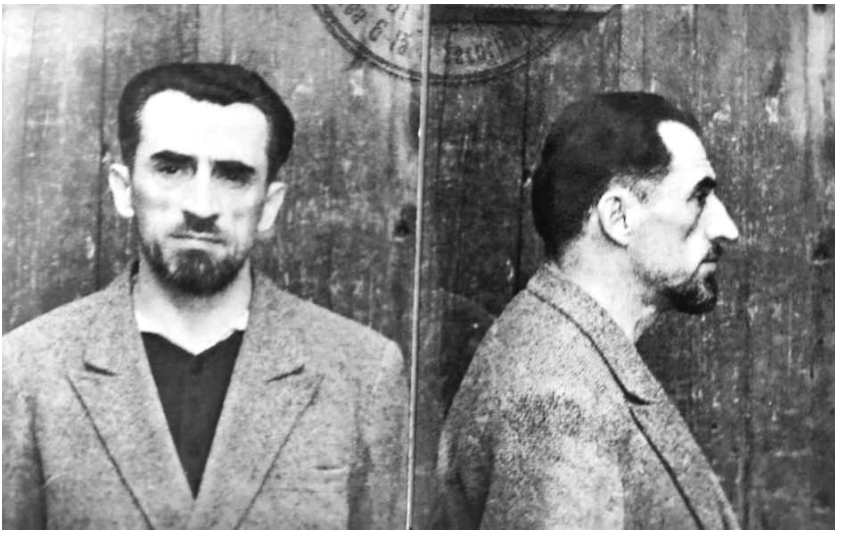
Odată cu schimbarea regimului politico-ideologic are loc o ingerinţă tot mai intensă a factorului decizional politic în activitatea internă a Bisericii Ortodoxe Române. Pregătirea clerului în spiritul vechilor tradiţii creştine era în contradicţie cu noul curs politic. De aceea, se constată o marginalizare tot mai evidentă a învăţământului teologic. În paralel, structurile represive au atacat şi clerul român, care nu se conforma noilor cerinţe socio-politice.

SURSE ICONOGRAFICE

Profesorul, preotul Ilarion Felea în grădina Academiei Teologice, 22 septembrie, 1948. Sursă: Cristinel Ioja, *op. cit.*, p. 407.

[1] Cristinel Ioja, *op. cit.*, pp. 32, 317-338.

Profesorul, preotul Ilarion Felea, poză din detenție, 1948.
Sursă: Cristinel Ioja, *op. cit.*, p. 409.

Secularisation of religious education in communist Romania (1944–1989)

Theological education in Romania experienced a period of great limitation during the communist period. After the establishment of this party at the helm of the country, religious education came under the careful supervision of this party. Ever since coming to power, a Security man was infiltrated within the Department of Cults to divulge all the movements that were made within the Church. After 1980, due to the strong onset of the economic crisis, religious education came to a standstill and at the same time the teaching staff were persecuted and punished because of their love for Christ, and the neglect of atheism.

***Keywords**: Communist Party, ideology, priests, theology, education.*

Ionuț ENACHE
doctorand, Școala Doctorală de Științe Umanistice
Universitatea de Stat din Moldova
e-mail: enache_ionut90@yahoo.com